

**แนวทางการพัฒนาการจัดการศูนย์ส่งเสริมและ
ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์สู่ความยั่งยืน
Means to Improve the Management of the Center For
Promoting Sustainable Rice Production in Kalasin Province**

จิตติพัฒน์ จำเริญเจือ¹

วิภาวี ฤกษ์ขณะภูติ²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ 2) ศึกษาปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จในการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ และ 3) หาแนวทางในการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์สู่ความยั่งยืน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลมีจำนวน 18 ราย ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม และเจ้าหน้าที่ที่ให้การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากแนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก แนวทางการสังเกต สมุดจดบันทึกภาคสนาม เพื่อจดบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตจากปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการศึกษาจากเอกสารกลุ่ม สำหรับส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลได้ใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา และการวิเคราะห์เชิงตีความ ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์

¹ นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² อาจารย์ ดร. ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เริ่มจากการจัดตั้งและการจัดการกลุ่ม การวางแผนการผลิตและจัดทำแผนธุรกิจ การจัดการด้านการผลิตและการเพิ่มมูลค่าสินค้า การตลาด การประชาสัมพันธ์ การเงิน และการทำบัญชี 2) ปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จในการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งสามารถเรียงจากมากไปหาน้อย ได้แก่ การมีผู้นำที่ดี ความสามัคคีของสมาชิก การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม นโยบายภาครัฐ การสนับสนุนจากหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง 3) แนวทางในการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์สู่ความยั่งยืน ได้แก่ การพัฒนาด้านการเพิ่มพูนองค์ความรู้ให้กับสมาชิกกลุ่ม การบริหารจัดการกลุ่มพึ่งพากันแบบครอบครัวเสมือนพี่กับน้อง การเพิ่มมูลค่าด้วยการแปรรูปเมล็ดพันธุ์ การมีตลาดรองรับที่ยั่งยืน ตลอดจนการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และการส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนา ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน วิสาหกิจชุมชน

Abstract

This research aims to 1) study the aspects of the management of the center for Promoting Sustainable Rice Production in kalasin province 2) examine factors of success for the center in kalasin province and 3) discover means to improve the sustainable management of the Center in kalasin province. This is qualitative research. The informants were eighteen cases consisting of the group leader, deputy group leader, committee members, group members and officers from relevant organizations. Data were collected using In-depth Interview, Participant and Non-participant Observations and field notes. The Descriptive and Interpretive Analysis Methods were used to analyze data. Results were as follows:

1) The aspects of the management of the center for Promoting Sustainable Rice Production in kalasin province begin group establishment and management, production planning and business plans, production management and product value-added, marketing, public relations, finance and marketing. 2) Factors of success for the Center in kalasin province, from the most to the least significant, were having good group leaders, having harmony among group members, participation of the group member, government policy, and being supported by the relevant organizations and officers. 3) Means to improve the center in kalasin province were to increase of knowledge to the group members, improve the management of the group using family relationships, add value by processing rice seeds to be other products, secure a reliable and sustainable market, obtain support from governmental organizations and increase the credibility of the group through recruiting government officers into the group.

Keywords: Means to Improve, Center For Promoting Rice Production, Community Enterprise

บทนำ

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าอาชีพหลักของชาวไทย คือ การทำเกษตรกรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการปลูกข้าวกัน เนื่องมาจากการบริโภคข้าวเป็นสำคัญ จากรายงานของสำนักเมล็ดพันธุ์ข้าว (กรมการข้าว. 2555, เว็บไซต์) พบว่า ประเทศไทยมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวปีละประมาณ 56-58 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 57 ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด โดยมีครัวเรือนเกษตรกรที่ทำนา 3.70 ล้านครัวเรือน จากเกษตรกรทั่วประเทศ 5.60 ล้านครัวเรือน หรือร้อยละ 66 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ได้ผลผลิตปีละประมาณ 28.0-30.0 ล้านตันข้าวเปลือก มีมูลค่าประมาณปีละ 180,000-200,000 ล้านบาท และเป็นสินค้าส่งออกสำคัญสามารถสร้างรายได้และนำเงินตราเข้าประเทศปีละประมาณ 80,000-100,000 ล้านบาท ดังนั้นจะเห็นได้ว่า

ข้าวนอกจากจะช่วยสร้างเสริมเศรษฐกิจของประเทศแล้ว ยังช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหารทั้งกับผู้บริโภคภายในประเทศและภายนอกประเทศอีกด้วย ประโยชน์ที่สำคัญของข้าว อีกประการหนึ่ง ก็คือ ข้าวเป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยหล่อหลอมสังคมกับวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากวัฒนธรรมประเพณีและกิจกรรมต่าง ๆ ของไทย อาทิ ประเพณีลงแขกที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน รวมถึงระดมแรงช่วยกันตั้งแต่การปักดำต้นกล้าไปจนถึงเกี่ยวข้าว นวดข้าว จนกระทั่ง ขนข้าวเข้ายุ้งฉาง ประเพณีบุญคูณลาน และประเพณีสู่ขวัญข้าวเพื่อเป็นการแสดงการขอขมาต่อพระแม่โพสพ เป็นต้น

ด้วยข้อดีของข้าวทั้งในมิติเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าวจึงทำให้รัฐบาลไทยมีนโยบายในการส่งเสริมการผลิตข้าวในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านกาวิจัยและพัฒนาเพื่อปรับปรุงพันธุ์ข้าว และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดผลผลิตที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของตลาดได้ ประการสำคัญรัฐบาลได้กำหนดให้ข้าวเป็นยุทธศาสตร์ของชาติไว้ 3 ประเด็นหลัก ๆ ประกอบด้วย (1) ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนา (2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาการผลิตข้าวและผลิตภัณฑ์ และ (3) ยุทธศาสตร์การสร้าง ความเข้มแข็งแก่ชาวนา (สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย, 2555, เว็บไซต์) นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้มอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ กระทรวงวัฒนธรรมกำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีอันดีงามต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับข้าวไว้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้วานโยบายและยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ของรัฐจะช่วยส่งเสริมการผลิตข้าวในด้านต่าง ๆ เพื่อพัฒนาให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตลอดจนส่งผลประโยชน์แก่ภาคเอกชนต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมตามไปด้วย แต่นโยบายและยุทธศาสตร์ที่ได้กำหนดไว้นั้นส่งผลทำให้เพิ่มต้นทุนการผลิต การสูญเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมากไปกับการจ้างแรงงานตลอดจนการซื้อปุ๋ยเคมี และสารเคมีต่าง ๆ นอกจากนี้ นโยบายดังกล่าวยังส่งผลไปสู่ความสามารถในการตอบสนองความต้องการเมล็ดพันธุ์ข้าวของชาวนา เนื่องจากในแต่ละปีชาวนามีความต้องการเมล็ดพันธุ์ข้าวประมาณ 600,000 ตัน แต่ภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐและภาคเอกชน สามารถสนับสนุนการผลิตพันธุ์ข้าวคุณภาพดีได้เพียง 300,000 ตันเท่านั้น (หนังสือพิมพ์แนวหน้า, 2555, เว็บไซต์) ดังนั้น ชุมชนจึงได้ร่วมกัน

ระดมความคิดเพื่อหาทางออกให้กับปัญหาดังกล่าว ซึ่งก็คือการรวมกลุ่มกันของ คนในชุมชนเป็นศูนย์ข้าวของชุมชนขึ้น ภายใต้ชื่อ “ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ ข้าวชุมชน” ที่ชุมชนนิยมเรียกกันจนติดปากว่า “ศูนย์ข้าวชุมชน” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมการผลิตเมล็ดพันธุ์คุณภาพดีในชุมชน เป็นศูนย์กลางการพัฒนาข้าว ในชุมชน และพัฒนาชาวนาให้มีความรู้ด้านการผลิตข้าวอย่างมีประสิทธิภาพ (จุลฉณี ไพฑูรย์เจริญลาภ. 2555, เว็บไซต์)

จากวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชนดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ศูนย์ข้าว ชุมชนมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวที่วิธีการหนึ่ง เนื่องจาก ศูนย์ข้าวชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการผลิตข้าวให้ได้พันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพดี และช่วยในการจัดการผลผลิตข้าวอย่างเป็นระบบ ตลอดจนช่วยในการพัฒนาศักยภาพ ของชาวนาในการผลิตอีกด้วย ซึ่งปัจจุบันมีศูนย์ข้าวชุมชนที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ตามกระบวนการของศูนย์ข้าวชุมชน 2,015 ศูนย์ และมีแผนในการจัดตั้งเพิ่มเติมอีก 128 ศูนย์ ใน ปี พ.ศ. 2555 โดยมีเป้าหมายให้ครบ 6,800 ศูนย์ ในปี พ.ศ. 2560 โดยจะเป็นศูนย์หลักที่มีความสมบูรณ์ในทุก ๆ ตำบล จำนวน 700 ศูนย์ และที่เหลือจะ เป็นศูนย์เครือข่ายฯ (ชัยฤทธิ์ ดำรงเกียรติ. 2555, เว็บไซต์) อย่างไรก็ตาม ในการที่จะ บริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชนให้มีประสิทธิภาพและได้รับการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ นั้น ศูนย์ข้าวชุมชนมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจดทะเบียนเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อที่จะได้รับการคุ้มครองและสนับสนุนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548

จังหวัดกาฬสินธุ์เป็นจังหวัดหนึ่งตั้งอยู่ตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประชากรทั้งสิ้น 979,394 คน เป็นชาย 488,034 คน หรือร้อยละ 49.83 เป็นหญิง 491,360 คน หรือร้อยละ 50.17 (สำนักงานจังหวัดกาฬสินธุ์. 2555, เว็บไซต์) เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีการจัดตั้ง ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน โดยมีการ จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน ภายใต้ชื่อ “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวหอมมะลิปลอด สารพิษ” บ้านโพนมน หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยโพธิ์ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ก็เป็นอีกกลุ่ม ที่สนองยุทธศาสตร์ข้าวที่รัฐบาลได้กำหนดขึ้น ซึ่งเป็นกลุ่มที่พัฒนามาจากโครงการ ส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดีตามยุทธศาสตร์การผลิตข้าวหอมมะลิ 105 โดยอดีต ผู้ว่าราชการ จังหวัดกาฬสินธุ์ นายวรสิทธิ์ โรจนพานิช ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 และต่อมา

ได้จดทะเบียนเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวหอมมะลิปลอดสารพิษ กับสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองกาฬสินธุ์ โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวหอมมะลิปลอดสารพิษจัดได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งมากกลุ่มหนึ่งโดยพิจารณาได้จากประสบความสำเร็จในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนข้าวหอมมะลิปลอดสารพิษ โดยได้รับรางวัลชนะเลิศระดับจังหวัด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ตลอดถึงปี พ.ศ. 2555 โดยมีหน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด และสาธารณสุขจังหวัด เป็นคณะกรรมการตัดสินซึ่งมีหลักเกณฑ์พิจารณาจากเมล็ดพันธุ์ข้าว ผลผลิตจากการแปรรูป กิจกรรมศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน การบริหารจัดการและเอกสารที่ศูนย์จัดทำขึ้น รวมถึงได้รับการยกย่องจากสำนักปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตรให้เป็นศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านศูนย์ที่ 5 จังหวัดกาฬสินธุ์ ในปี พ.ศ. 2552 อีกทั้งชุมชนยังได้รับประโยชน์จากศูนย์ดังกล่าวอีกด้วย เนื่องจากศูนย์ได้มีการจัดจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวดีราคาถูกเพื่อให้ชุมชนได้ใช้เพาะปลูกข้าวตลอดปี และเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเป็นที่ศึกษาดูงานประจำหมู่บ้านจากผู้สนใจทั้งในและนอกชุมชน ประการสำคัญ ชุมชนได้มีงานและรายได้จากการแปรรูปข้าวกล้องงอกปลอดสารพิษอันเป็นผลิตผลจากกลุ่มซึ่งนับว่าเป็นการเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนประการหนึ่งเช่นกัน

จากความสำเร็จของ “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวหอมมะลิปลอดสารพิษบ้านโหม่น หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์” ดังกล่าวซึ่งจัดได้ว่าเป็นตัวอย่างที่ดีตัวอย่างหนึ่งของการจัดการวิสาหกิจชุมชนที่สมควรจะได้รับการถอดองค์ความรู้เพื่อให้เป็นบทเรียนที่ดีแก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ โดยเฉพาะศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ แต่การถอดองค์ความรู้ของความสำเร็จดังกล่าวยังมีได้มีการศึกษาเพื่อถอดบทเรียนไว้เป็นตัวอย่าง ในการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ของกลุ่มอื่น ๆ ต่อไปเท่าใดนัก การวิจัยเพื่อถอดองค์ความรู้เกี่ยวกับความสำเร็จของการจัดการกลุ่มครั้งนี้จะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้และเป็นประโยชน์ต่อการจัดการ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์สู่ความยั่งยืน”

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จในการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์
3. เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ สู่ความยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัยและพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ตามลำดับดังนี้

1. วิสาหกิจชุมชนและการจัดการวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่เน้นวิธีการคิดและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนให้สามารถจัดการตนเอง ชุมชน และทรัพยากรที่มีอยู่อย่างสร้างสรรค์ เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ดัง เสรี พงศ์พิศ (2555, เว็บไซต์) ได้อธิบายว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่เกิดจากชุมชน ที่ต้องการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือกันในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ที่มีลักษณะเป็นการประกอบการ บริหารจัดการเชิงธุรกิจ แต่ไม่ได้ต้องการทำธุรกิจเต็มรูปแบบ แต่เพื่อสร้างรากฐานความมั่นคงให้สมาชิก ซึ่งถ้าทำคนเดียวจะทำได้หรือถ้าไปรวมกับสหกรณ์ใหญ่ ๆ ก็ลำบาก เป็นการร่วมกันสร้างระบบสวัสดิการให้ตนเอง หรืออีกนัยหนึ่ง สร้างภูมิคุ้มกันให้กลุ่มให้ชุมชน

อย่างไรก็ดี การที่สังคมและเศรษฐกิจของประเทศจะเจริญรุดหน้าไปได้และดีเพียงใดนั้น ธงชัย สันติวงษ์ (2545) ได้กล่าวไว้ว่า ย่อมขึ้นกับประสิทธิภาพขององค์กรเป็นสำคัญ ซึ่งประสิทธิภาพขององค์กรเหล่านี้จะมีมากหรือน้อยเพียงใดนั้น แท้จริงแล้วต่างขึ้นอยู่กับการจัดการว่า มีประสิทธิภาพดีเพียงใดเป็นสำคัญ การจัดการจะเป็นปัจจัยกำหนดประสิทธิผลและประสิทธิภาพ สามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มต่าง ๆ และสังคมได้ ทั้งนี้ ภิภาวี กฤษณะภุติ (2555) ได้อธิบายถึงการจัดการวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย การจัดตั้งและการจัดการกลุ่ม การวางแผนการผลิตและ

จัดทำแผนธุรกิจ การจัดการด้านการผลิตสินค้าและการเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า การจัดการด้านการตลาด การจัดการด้านการประชาสัมพันธ์ การจัดการด้านการเงิน และการจัดการด้านการทำบัญชี

2. ปัจจัยส่งเสริมในการจัดการวิสาหกิจชุมชน

วิภาวี กฤษณะภุติ (2555) ได้กล่าวถึงปัจจัยส่งเสริมในการจัดการวิสาหกิจชุมชนว่า การที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จได้นั้นย่อมมีปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการจัดการด้านต่าง ๆ ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) ชุมชน เนื่องจากปรัชญาสำคัญของการนำแนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนมาปรับใช้กับการพัฒนาชุมชนเพื่อเป็นการเสริมสร้างรายได้และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์อันจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและชุมชนเข้มแข็งนั้นเป็นแนวคิดที่เริ่มต้นที่ชุมชนซึ่งนับว่าเหมาะสมอย่างยิ่งกับสังคมชนบทของประเทศไทย

2) ผู้นำ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนต้องมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ มีความเป็นประชาธิปไตย มีธรรมาภิบาล ได้แก่ หลักความโปร่งใส หลักนิติธรรม หลักความรับผิดชอบ หลักความเสมอภาค หลักคุณธรรม หลักความคุ้มค่า และหลักการมีส่วนร่วม และมีภาวะผู้นำ (Leadership) ได้แก่ มีความรัก (ผู้บังคับบัญชาหรือผู้นำต้องเริ่มด้วยการมีความรักเสียก่อน คือ รักในหน้าที่การงาน รักผู้ร่วมงาน รักผู้ใต้บังคับบัญชา รักความก้าวหน้า รักความยุติธรรม)

3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยสองปัจจัยแรกข้างต้นและเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จจะขาดเสียมิได้ก็คือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม กลุ่มที่ประสบความสำเร็จนั้นมักจะเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกได้มีส่วนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม คือ “ร่วมคิด ร่วมทำ” ดังนั้นจึงทำให้สมาชิกกลุ่มมีความรู้สึกในการเป็นเจ้าของร่วมกันและทำกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านั้น

4) นโยบายภาครัฐ เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าการที่ชุมชนได้ทุนชุมชนที่มีอยู่มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ในยามว่างจากการทำการเกษตรได้มีมาช้านานแล้วแต่ยังไม่ค่อยเป็นรูปเป็นร่างเท่าที่ควรนัก จนเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลในสมัยนั้นได้ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยการพัฒนา

เศรษฐกิจฐานรากของชุมชนจึงได้มีการกำหนดนโยบาย “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ขึ้น และทำให้ได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณและบุคลากรเป็นอย่างดี จึงทำให้มีกลุ่มโอท็อปต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย นอกจากนี้ ยังได้มีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 อีกด้วย จึงทำให้วิสาหกิจชุมชนของประเทศไทยนั้นมีขอบเขตที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

5) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง

การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความเชื่อมโยงกับปัจจัยข้างต้น คือ นโยบายภาครัฐ กล่าวคือ การที่รัฐบาลได้ให้ความสนใจและมีนโยบายเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนก็จะทำให้การจัดการวิสาหกิจมีทิศทางที่แน่นอน ตลอดจนมีหน่วยงานรัฐที่ทำหน้าที่รับผิดชอบ ดูแล ให้คำปรึกษา แนะนำและฝึกอบรม ศึกษาดูงานในประเด็นต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการจัดการวิสาหกิจชุมชน

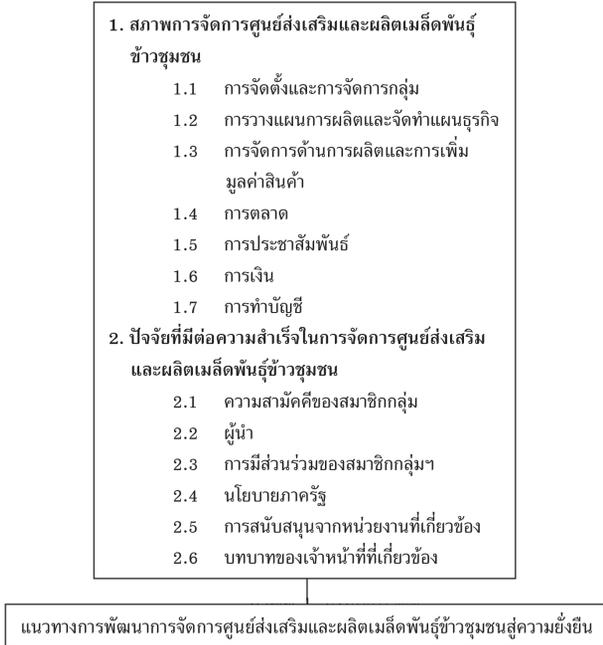
6) บทบาทของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยสุดท้ายนี้เป็นปัจจัยที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่รัฐบาลมีนโยบาย มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบให้หน่วยงานภาครัฐต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและมีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ขึ้นมา จึงทำให้มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนหรืออาจจะกล่าวง่าย ๆ ว่าทำหน้าที่เป็น “พี่เลี้ยง” ให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนต่าง ๆ นั้นเอง

3. แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2556, เว็บไซต์) ได้กำหนดยุทธศาสตร์ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนไว้ 3 ยุทธศาสตร์หลัก ๆ ประกอบด้วย 1) การเรียนรู้ การวิจัยและพัฒนา 2) การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง และ 3) การส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนและทุกภาคส่วนเกิดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนได้และมีการบริหารจัดการที่ดี เพื่อวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนได้รับการส่งเสริมสนับสนุนอย่างเป็นระบบและมีเอกภาพ

จากแนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาประยุกต์ใช้และพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยดัง (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิด

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นกาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาถึง “แนวทางการพัฒนา การจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์สู่ความยั่งยืน” โดยมีขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การเลือกพื้นที่ และการเลือกผู้ให้ข้อมูล

1.1 การเลือกพื้นที่ ได้เลือกศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวหอมมะลิปลอดสารพิษ บ้านโหม่น หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยโพธิ์

อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เลือกโดยเจาะจง เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนข้าวหอมมะลิปลอดสารพิษโดยได้รับรางวัลชนะเลิศระดับจังหวัด รวมถึงได้รับการยกย่องจากสำนักปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตรให้เป็นศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์ที่ 5 จังหวัดกาฬสินธุ์

1.2 การเลือกผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง จำนวนทั้งสิ้น 18 ราย โดยกระจายตามสถานภาพ ได้แก่ ประธานกลุ่มศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน จำนวน 1 คน รองประธานกลุ่ม จำนวน 1 คน คณะกรรมการกลุ่ม จำนวน 7 คน (พิจารณาจากหน้าที่รับผิดชอบ ได้แก่ ฝ่ายจัดหาวัตถุดิบ ฝ่ายผลิต ฝ่ายตรวจสอบ ฝ่ายบำรุงรักษา ฝ่ายบรรจุหีบห่อ ฝ่ายการตลาด และฝ่ายการบัญชี) สมาชิกกลุ่ม จำนวน 5 คน (พิจารณาจากประสบการณ์และระยะเวลาการเป็นสมาชิกของกลุ่มอย่างน้อย 2 ปี) และเจ้าหน้าที่ที่ให้การสนับสนุนกลุ่มจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน จำนวน 1 คน นักวิชาการเกษตรเทศบาลตำบล ห้วยโพธิ์ จำนวน 1 คน นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรอำเภอเมืองกาฬสินธุ์ จำนวน 1 คน และนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวกาฬสินธุ์ จำนวน 1 คน

การกำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพได้กำหนดตามความเหมาะสมของสถานการณ์ (ชาย โพธิ์สิตา, 2549)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guide) เพื่อสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แนวทางการสังเกต (Observation Guide) เพื่อสังเกตสถานที่ สังเกตปรากฏการณ์ พฤติกรรมของบุคคลที่เกี่ยวข้อง สมุดบันทึกภาคสนาม เพื่อจดบันทึกข้อมูลที่ได้สัมภาษณ์ การสังเกตจากปรากฏการณ์ หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดการศึกษาจากเอกสารของกลุ่ม

3. การสร้างเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือการรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ได้ดำเนินการดังนี้

1) ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) สำรวจพื้นที่ภาคสนาม เพื่อหาข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เบื้องต้น

เพื่อนำมาสร้างแนวทางสัมภาษณ์ แนวทางการสังเกต และบริบทชุมชน

3) ร่างแนวทางการสัมภาษณ์ แนวทางการสังเกต และแบบสัมภาษณ์ตามกรอบแนวคิด และนิยามศัพท์เฉพาะที่กำหนดไว้

4) นำเครื่องมือไปทดลองสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูล

5) ปรับปรุงเครื่องมือ และนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ได้เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัย และการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guide) และแนวทางการสังเกต (Observation Guide) เพื่อสังเกตสภาพสิ่งแวดล้อมของศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนและความสัมพันธ์ของบุคคลผู้เกี่ยวข้อง

5. การตรวจสอบข้อมูล

ได้ตรวจสอบข้อมูล 2 ระยะ เริ่มตั้งแต่การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และหลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้ว ก่อนการวิเคราะห์ข้อมูลได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เช่น ตรวจสอบข้อมูล เวลา สถานที่ และบุคคล และได้ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) โดยการใช้การสังเกตควบคู่กับการสัมภาษณ์และซักถาม (Probe) พร้อม ๆ กัน เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนชัดเจนแล้วจึงนำข้อมูลไปวิเคราะห์ตามวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method)

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำข้อมูลที่ได้อาจจากการสัมภาษณ์โดยใช้เครื่องมือจากแนวทางการสัมภาษณ์ เครื่องมือจากแนวทางการสังเกต และการจัดบันทึกภาคสนามมาจำแนกเป็นหมวดหมู่ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และกรอบแนวคิดในการวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลและตีความข้อมูลเป็นกลุ่มและวิเคราะห์ภาพรวม ข้อมูลบางประเด็นไม่ครบถ้วน ได้ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมและได้อ้างอิงคำพูดของผู้ให้ข้อมูลสนับสนุนเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูล และได้ใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis Method) และการวิเคราะห์เชิงตีความ (Interpretive Analysis Method)

ผลการวิจัย

พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีทั้งสิ้นจำนวน 18 ราย เป็นหญิง 12 ราย และเป็นชาย 6 ราย เป็นประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่ม 7 ราย สมาชิกกลุ่ม 5 ราย และเป็นเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนตำบล นักวิชาการเกษตรตำบล นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรอำเภอ และ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว กาลสินธุ์ อายุน้อยที่สุด 33 ปี และอายุมากที่สุด 61 ปี รายได้ต่อเดือนน้อยสุด 600 บาท และรายได้ต่อเดือนมากที่สุด 15,000 บาท จบการศึกษาต่ำสุดระดับ ประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 และจบการศึกษาสูงสุดระดับปริญญาโท สำหรับผลการวิจัยเกี่ยวกับสภาพการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จ และแนวทางการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนสู่ความยั่งยืน ที่พบนั้น จะได้นำเสนอต้องมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. สภาพการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน

1.1 สภาพการจัดการศูนย์ส่งเสริม แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่

1.1.1 การจัดตั้งกลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า จัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อวันที่ 20 เมษายน 2547 จากการสนับสนุนปัจจัยด้านการผลิตใน “โครงการปลูกข้าวพันธุ์ดี ตามยุทธศาสตร์การผลิตข้าวหอมมะลิ 105” ของอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดกาลสินธุ์ นายวรสิทธิ์ โรจนพานิช

1.1.2 การจัดการกลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า มีการกำหนดคุณสมบัติสมาชิกโดยรับสมัครสมาชิกจากครอบครัวที่ประสบปัญหาขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าว และปัจจัยด้านการผลิต ตลอดจนการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบและกำหนดระเบียบข้อบังคับกลุ่ม

1.2 การวางแผนการผลิตและการจัดทำแผนธุรกิจ แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่

1.2.1 การวางแผนการผลิต ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการวางแผนการผลิต ได้แก่ การเตรียมการ การจัดทำแปลงเมล็ดพันธุ์ การกระจายพันธุ์ การสาธิตและการถ่ายทอดเทคโนโลยี

1.2.2 การจัดทำแผนธุรกิจ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มไม่มีการจัดทำแผนธุรกิจไว้อย่างชัดเจนเพียงแต่ทำเป็นรูปแบบแผนการดำเนินงานและโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1.3 การจัดการด้านการผลิตและการเพิ่มมูลค่าสินค้า แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่

1.3.1 การจัดการด้านการผลิต ผลการวิจัยพบว่า กำหนดให้สมาชิก ยืมเมล็ดพันธุ์ไปเพาะปลูกในพื้นที่ของตนเองโดยพิจารณาจากขนาดแปลงนาของสมาชิก

1.3.2 การเพิ่มมูลค่าสินค้า ผลการวิจัยพบว่า มีการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์โดยการแปรรูปเมล็ดพันธุ์เป็นข้าวกล้องและข้าวฮางอก ตลอดจนการเขียนประวัติและความเป็นมาของกลุ่ม

1.4 การจัดการด้านการตลาด ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มได้มีการนำหลักการตลาด 4 P's มาประยุกต์ใช้ดังนี้

1) การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ คือ บรรจุเมล็ดพันธุ์ด้วยกระสอบจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวภาพลักษณ์และติดสติ๊กเกอร์ใบคิว GPA ที่ผ่านการรับรองจากกรมการข้าว

2) การกำหนดราคาขาย โดยพิจารณาจากราคาตลาดกลางแล้ว ตัดราคาลงประมาณ 2-3 บาท เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ไม่มีการเคลือบสี

3) ช่องทางการจำหน่าย แบ่งออกเป็น 2 ช่องทาง ได้แก่ ช่องทางการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ และช่องทางการจำหน่ายข้าวกล้องและข้าวฮางอก

4) การส่งเสริมการขาย กลุ่มไม่ได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการขาย เนื่องจากไม่มีความจำเป็นเพราะเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการตลาด

1.5 การจัดการการประชาสัมพันธ์ ผลการวิจัยพบว่า ประชาสัมพันธ์ ผ่านการจัดงานของหน่วยงานราชการที่จัดขึ้น ตลอดจนพืงพาหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ช่วยประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์และสื่อต่าง ๆ

1.6 การจัดการด้านการเงิน ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มมีแหล่งเงินทุนหมุนเวียน 2 ส่วน ได้แก่

1) แหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในชุมชน ได้มาจาก เงินค่าธรรมเนียมแรกเข้า การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การออมเงินประจำเดือน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตข้าว รายได้จากการขายเมล็ดพันธุ์และการแปรรูป และการเป็นวิทยากรให้ความรู้

2) แหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายนอกชุมชน ได้มาจากการเขียนโครงการเพื่อขอกู้ยืมจากสำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัด และ ธกส.

1.7 การจัดการด้านการทำบัญชี ผลการวิจัยพบว่า มีการบันทึกรายการบัญชีอย่างง่าย แบบรายรับ-รายจ่าย ตลอดจนการส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มจัดทำบัญชีครัวเรือนทุกคน

2. ปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จในการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน

2.1 ผู้นำ ผลการวิจัยพบว่า ประธานกลุ่มเป็นผู้นำที่ดีและมีความเสียสละ มีความคล่องแคล่วในการประสานงาน และมีความรับผิดชอบสูง

2.2 ความสามัคคีของสมาชิก ผลการวิจัยพบว่า ความสามัคคีของสมาชิกพิจารณาได้จาก การเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการประจำเดือนอย่างพร้อมเพรียง การเข้าร่วมโครงการโรงเรียนเกษตรกร ตลอดจนการเข้ามาของหน่วยงานภาครัฐ

2.3 การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกกลุ่มจะมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน ตลอดจนการแปรรูปเมล็ดพันธุ์ เพื่อให้สมาชิกกลุ่มรู้สึกว่ามีบทบาทหน้าที่สำคัญและมีความรู้ความสามารถในการทำงานเพื่อนำพากลุ่มไปสู่ความสำเร็จ

2.4 นโยบายภาครัฐ ผลการวิจัยพบว่า “โครงการส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดีตามยุทธศาสตร์การผลิตข้าวหอมมะลิ 105” ที่เข้ามาสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิตส่งผลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง และส่งผลให้กลุ่มเข้มแข็งประสบความสำเร็จได้รับรางวัลชนะเลิศระดับจังหวัดในการประกวดวิสาหกิจชุมชน

2.5 การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า มีทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนได้เข้ามา มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นด้านงบประมาณและองค์ความรู้วิชาการเกษตร เพื่อมุ่งเน้นให้การบริหารจัดการกลุ่มประสบความสำเร็จอันจะส่งผลให้งบประมาณที่สนับสนุนไปนั้นไม่สูญเปล่า

2.6 บทบาทของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า การเข้ามาของนักวิชาการเกษตร นักส่งเสริมวิชาการเกษตร นักพัฒนาชุมชน ตลอดจนผู้นำชุมชนที่มีบทบาทเป็นที่ปรึกษาและเห็นชอบโครงการของกลุ่ม ส่งผลให้กลุ่มประสบความสำเร็จ และสร้างความน่าเชื่อถือให้กับกลุ่มด้วย

3. แนวทางการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนสู่ความยั่งยืน

3.1 การพัฒนาองค์ความรู้สมาชิกกลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกกลุ่ม “จะต้องปรับเปลี่ยนความคิดของตัวเองก่อน” เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างตั้งใจในการเข้าร่วมอบรมเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้

3.2 การบริหารจัดการกลุ่มแบบครอบครัวเสมือนพี่กับน้อง ผลการวิจัยพบว่า บริหารจัดการกลุ่ม “โดยการทำงานแบบครอบครัว ไม่ใช่การทำงานแบบมีผู้บังคับบัญชา”

3.3 การเพิ่มมูลค่าด้วยการแปรรูปเมล็ดพันธุ์ ผลการวิจัยพบว่า มีการพัฒนาสายพันธุ์ของเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 และข้าวเหนียว กข 6 ตลอดจนรักษามาตรฐานคุณภาพเมล็ดพันธุ์โดยผ่านการรับรอง GAP ตลอดการพัฒนาการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์

3.4 การมีตลาดรองรับที่ยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า ในการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ด้วยการแปรรูปนั้น จำเป็นต้องมีตลาดรองรับที่ยั่งยืนและกลุ่มลูกค้าที่ชัดเจน รวมไปถึงการสร้างความแตกต่างจากคู่แข่งเพื่อชนะใจลูกค้า

3.5 การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ผลการวิจัยพบว่า การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่เข้ามาให้คำแนะนำหรือองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ส่งผลให้ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ยกฐานะเป็นศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านศูนย์ที่ 5 จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อสนับสนุนเกษตรกรให้สามารถจัดการด้วยตนเองโดยการเป็นวิทยากรถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อหารายได้เข้ากลุ่ม รวมถึงเป็นการสร้างสมาชิกเครือข่ายเพื่อเรียนรู้และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ร่วมกัน

อภิปรายผลและสรุปผลการวิจัย

1. เมื่อพิจารณาถึงสภาพการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน เริ่มก่อตั้งขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนจากนโยบายของภาครัฐ และผู้ที่มีส่วนที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นสำนักงานเกษตร ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว ในการประสานเกษตรกรที่สนใจและประสบปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวเข้ามารวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลน

เมล็ดพันธุ์ข้าว พันธุ์ดี สร้างงานและรายได้ให้กับคนในชุมชน สำหรับการวางแผนการผลิต ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับแผนธุรกิจมากเท่าใดนัก เพียงแต่ได้ทำเป็นในรูปแบบของแผนการดำเนินงาน และโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุน ด้านงบประมาณและด้านวิชาการเกษตร เพื่อส่งเสริมและเพิ่มศักยภาพในการขยายเมล็ดพันธุ์และเพิ่มมูลค่าจากการแปรรูปจากเมล็ดพันธุ์ ส่วนด้านการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์นั้น ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนได้สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ด้วยการแปรรูปเมล็ดพันธุ์เป็นข้าวกล้องและข้าวฮางอกเพื่อเจาะตลาดผู้บริโภคสุขภาพ ทั้งนี้การออกแบบบรรจุภัณฑ์ ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนยังขาดความรู้และความเข้าใจเพราะยังต้องพึ่งการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาช่วยเหลือด้านการออกแบบ อีกทั้งยังไม่ให้ความสำคัญกับการเขียนตำนานผลิตภัณฑ์ เนื่องจากยังขาดองค์ความรู้

อย่างไรก็ตาม ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนได้มีการเขียนประวัติและความเป็นมาเพื่อเป็นเอกสารหลักฐานในการประกอบการประกวดวิสาหกิจชุมชน อนึ่งด้านการประชาสัมพันธ์ ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนยังขาดการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องและไม่เป็นทางการ โดยเลือกใช้ช่องทางการประชาสัมพันธ์จากการจัดงานนิทรรศการต่าง ๆ ของหน่วยงานราชการที่จัดขึ้น และการพึ่งพาจากหน่วยงานภาครัฐที่ให้การสนับสนุนช่วยประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์และสื่อต่าง ๆ ทำให้กลุ่มเป็นที่รู้จักและมีเกษตรกรจากต่างประเทศติดต่อมาศึกษาดูงาน

2. ปัจจัยที่มีต่อความสำเร็จในการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนนั้น คือการที่กลุ่มมีผู้นำที่เปี่ยมไปด้วยภาวะผู้นำและเสียสละ ความสามัคคีของสมาชิก ดังจะเห็นได้จากการเข้าร่วมประชุมคณะกรรมการประจำเดือน การเข้าร่วมประชุมวิสามัญประจำปี การเข้าร่วมโครงการโรงเรียนเกษตรกร และการเข้ามาของภาครัฐในการอบรมให้ความรู้ด้านวิชาการเกษตร สมาชิกกลุ่มจะมาประชุมสม่ำเสมอและพร้อมเพรียงกัน เมื่อได้รับการประสานงานจากประธานกลุ่มอย่างไรก็ดี ความสำเร็จของกลุ่มอีกประการหนึ่งมาจากที่สมาชิกกลุ่มและคณะกรรมการกลุ่มต่างมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่ม และการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มได้จัดขึ้น

อนึ่ง การที่กลุ่มมีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จในการดำเนินงานจนได้รับรางวัลชนะเลิศระดับจังหวัด อีกทั้งยังได้รับการยกย่องจากสำนักปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตรให้เป็น ศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านศูนย์ที่ 5 จังหวัดกาฬสินธุ์นั้น ล้วนแล้วเป็นปัจจัยมาจากนโยบายของภาครัฐที่ทำให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุน ตลอดจนการเข้ามาสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่เข้ามาในฐานะเป็นที่ปรึกษาและเห็นชอบโครงการต่าง ๆ ตลอดจนช่วยแนะนำการบริหารจัดการกลุ่ม องค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินงานจนส่งผลให้กลุ่มประสบความสำเร็จและเข้มแข็งได้

3. แนวทางในการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนสู่ความยั่งยืน พบว่า ควรมีการพัฒนาในตัวของสมาชิกศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน คือ “จะต้องยอมรับถึงการปรับเปลี่ยนความคิดของตัวเองก่อน” ซึ่งในเมื่อเกษตรกรปรับเปลี่ยนความคิดของตัวเองแล้วก็จะเข้าเป็นสมาชิกด้วยความสมัครใจ เกิดการเรียนรู้อย่างตั้งใจ เพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการเกษตร และให้ความร่วมมือในการตัดสินใจจากการเข้าร่วมประชุมเพื่อปรึกษาหารือในการดำเนินงานของกลุ่ม

อนึ่ง จากผลการวิจัยยังพบว่า การบริหารจัดการกลุ่มโดย “การทำงานแบบครอบครัว ไม่ใช่การทำงานแบบมีผู้บังคับบัญชา” มีการพึ่งพากันแบบครอบครัว ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน มีอะไรก็แบ่งปัน ปรึกษาหารือกันเสมือนพี่กับน้อง ซึ่งนโยบายการทำงานแบบครอบครัวนี้จะเป็นการทำงานแบบยั่งยืนที่สุด เพราะเมื่อเกิดปัญหาขึ้นอันดับแรกคนในครอบครัวก็จะช่วยชี้แนะและแก้ไข ซึ่งถ้าช่วยกันแก้ไขปัญหาก็จะขอความช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกก็คือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากภาครัฐนั่นเอง

จากข้อค้นพบแนวทางในการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนสู่ความยั่งยืนในเชิงธุรกิจ พบว่า ควรมีการพัฒนาด้านผลิตภัณฑ์ คือ จะต้องมีการพัฒนาสายพันธุ์ของเมล็ดพันธุ์ข้าวเพิ่มขึ้นจากพันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 กับพันธุ์ข้าวเหนียว กข 6 และพัฒนาด้านการแปรรูปจากเมล็ดพันธุ์เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าให้แก่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเพื่อสร้างความหลากหลายและความแตกต่างให้กับผลิตภัณฑ์ ตลอดจนการมีตลาดรองรับที่ยั่งยืน มีกลุ่มลูกค้าที่ชัดเจน

จากข้อค้นพบแนวทางในการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนสู่ความยั่งยืนในเชิงสังคม พบว่า การเข้ามาสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐอย่าง

ต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มได้มีการพัฒนาจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนข้าวหอมมะลิปลอดสารพิษ เป็นศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน และต่อมาได้มีการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน จนได้ยกระดับเป็นศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านศูนย์ที่ 5 จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อสนับสนุนเกษตรกรให้สามารถจัดการด้วยตนเอง โดยการเป็นวิทยากรถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อหารายได้เข้ากลุ่ม รวมถึงสร้างสมาชิกเครือข่ายเพื่อเรียนรู้และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ร่วมกัน

ประเด็นหนึ่งที่ได้ค้นพบและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งก็คือ โดยทั่วไปนั้นศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนส่วนใหญ่ จะให้ความสำคัญต่อการวางแผนการผลิต โดยมุ่งการผลิตเพื่อสนองความต้องการของตลาด เช่น โครงการรับจำนำข้าวจากนโยบายของภาครัฐ แต่ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน บ้านโพนมน หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยโพธิ์ จะให้ความสำคัญต่อการบริหารจัดการเชื่อมโยงแบบบูรณาการ ได้แก่ มุ่งการผลิตและการแปรรูปเมล็ดพันธุ์โดยบริหารจัดการกลุ่มแบบวิสาหกิจชุมชน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ร่วมกันด้วยการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน

อีกประเด็นหนึ่งที่ได้ค้นพบและน่าสนใจก็คือ โดยทั่วไปนั้นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่สมาชิกกลุ่มมักจะเป็นคนในชุมชนเท่านั้น ดังนั้นการให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เช่น นักส่งเสริมวิชาการเกษตรอำเภอเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มนั้นจึงนับได้ว่าเป็นข้อค้นพบใหม่ที่ที่น่าสนใจ สำหรับเหตุผลก็เพื่อเป็น “การสร้างความน่าเชื่อถือให้กับกลุ่ม” และคอยทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและเห็นชอบโครงการต่าง ๆ ที่ขอสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนช่วยแนะนำการบริหารจัดการกลุ่มที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินงานจนส่งผลให้กลุ่มประสบความสำเร็จและเข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่จะนำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนไปสู่ความสำเร็จได้ก็คือ การที่กลุ่มมีผู้นำที่เปี่ยมไปด้วยภาวะผู้นำและเสียสละ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน ควรมีนโยบายส่งเสริมการพัฒนาด้านองค์ความรู้ในการพัฒนาศักยภาพของผู้นำให้มีภาวะผู้นำและความสามารถในการบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ

2. จากผลการวิจัยพบว่า ศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ขาดการพึ่งตนเองด้านการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องและไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นภาระให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด หรือสำนักงานเทศบาล ตำบล ช่วยประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ของหน่วยงานให้ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานประชาสัมพันธ์ ควรมีนโยบายในการส่งเสริมความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการประชาสัมพันธ์ที่ถูกต้อง เช่น แผ่นพับ หรือนามบัตร เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองและการพัฒนาที่ยั่งยืนของกลุ่มในที่สุด

3. จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มยังไม่ได้ให้ความสำคัญในการเขียนแผนธุรกิจเท่าใดนัก ซึ่งจะเป็นการเขียนในลักษณะแผนการดำเนินงานหรือโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน ควรมีนโยบายให้การสนับสนุนการเสริมสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำแผนธุรกิจ เพื่อให้กลุ่มเกิดความตระหนักถึงความสำคัญขอแผนธุรกิจ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ระหว่างศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน นักวิจัยและหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนที่เกี่ยวข้องเพื่อหาปัญหาและความต้องการในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพต่อไป

2. ควรทำการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Study) ระหว่างศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน นักวิจัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางการพัฒนา สู่ความยั่งยืนร่วมกัน

3. ควรมีการทำกรวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) เพื่อพัฒนาการแปรรูปเมล็ดพันธุ์ข้าว และการสร้างความแปลกใหม่ให้ตรงต่อความต้องการตลาด

4. ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์เป็นอย่างดีได้ด้วยความช่วยเหลือ และการให้คำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษา คือ ดร.วิภาวี กฤษณะภูติ ที่เสียสละอันมีค่า ยิ่งคอยให้คำแนะนำทุกขั้นตอนที่ได้ทำการศึกษาวิจัยวิทยานิพนธ์ และขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์และ รองศาสตราจารย์ ดร.สุกัญญา เอ็มอัมธรรม กรรมการ ที่ให้คำชี้แนะและพิจารณาให้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผ่านตามหลักสูตรในระดับ Good ทั้งนี้ขอขอบคุณสำนักงาน จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่พิจารณาให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จึงใคร่ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง หนึ่ง หากไม่ได้รับความร่วมมือจากศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน บ้านโหมน หมู่ที่ 2 ตำบลห้วยโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ก็ยากที่วิทยานิพนธ์ ฉบับนี้จะสำเร็จสมบูรณ์ได้ ซึ่งประกอบด้วยประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่ม และสมาชิกกลุ่มทั้งหมด ตลอดจนทั้งหน่วยงานให้การสนับสนุนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจากเทศบาลตำบลห้วยโพธิ์ นักวิชาการเกษตร จากเทศบาลตำบลห้วยโพธิ์ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรจากสำนักงานเกษตรอำเภอ เมืองกาฬสินธุ์ และนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวกาฬสินธุ์ ในการให้ข้อมูลที่ เป็นประโยชน์ต่อการสัมภาษณ์ จึงใคร่ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

บรรณานุกรม

- จุลมณี ไพฑูรย์เจริญลาภ. (2551). ศูนย์ข้าวชุมชน. สำนักส่งเสริมการผลิตข้าว กรมการข้าว สืบค้นเมื่อ 24 สิงหาคม 2555 จาก <http://www.brpe.doe.go.th/download/certify%2051/7RSC.PPT>
- ชัยฤทธิ์ ดำรงเกียรติ. (2555). เพิ่มศักยภาพศูนย์ข้าวชุมชนต้นขั้นขั้นแหล่งเรียน ครบวงจร ตั้งเป้าปี 2560 ผลิต 800 ศูนย์ทั่วประเทศ. สืบค้นเมื่อ 28 มีนาคม 2555 จาก <http://naewna.com/news.asp?ID=302794>
- ชาย โปธิสิตา. (2549). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

- ธงชัย สันติวงษ์ (2545). การจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วิภาวี กฤษณะภูติ. (2555). การจัดการวิสาหกิจชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวนครสวรรค์ สำนักเมล็ดพันธุ์ข้าว กรมการข้าว. (2555). ยุทธศาสตร์ข้าวไทย. สืบค้นเมื่อ 28 มีนาคม 2555 จาก www.nsw-rice.com/index.php/ricknowledge/64-generalrice/114-thairicestrategy
- สมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย. (2555). แผนยุทธศาสตร์ข้าวไทย ปี 54-58. สืบค้นเมื่อ 28 มีนาคม 2555 จาก www.thairiceexports.or.th/Localnews/News_2010/New_070510html
- สำนักงานจังหวัดกาฬสินธุ์. (2555). จำนวนประชากร. สืบค้นเมื่อ 30 มีนาคม 2555 จาก www.kalasin.go.th./th/index.php?option=com_content&task=view&id=302&Itemid=58
- สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (2556). ยุทธศาสตร์ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. สืบค้นเมื่อ 30 ธันวาคม 2556 จาก www.sceb.doae.go.th
- เสรี พงศ์พิศ. (2552). วิสาหกิจสร้างฐานการพัฒนา. สืบค้นเมื่อ 30 มีนาคม 2555 จาก <http://www.phongphit.com>
- หนังสือพิมพ์แนวหน้า. (2555). เกษตร-สิ่งแวดล้อม: เพิ่มศักยภาพศูนย์ข้าวชุมชน ดันขั้นบันไดแห่งเรียนครบวงจร ตั้งเป้าปี 2560 ผลิต 800 ศูนย์ทั่วประเทศ. สืบค้นเมื่อ 28 มีนาคม 2555 จาก <http://www.naewna.com/news.asp?ID=302794>